

A CSENDEN MINDEN A HELYÉRE KERÜL

– Deák Katalin beszélgetése Biró Réka dramaturggal –

A mikor Rékát megismertem, sokat hallgattunk együtt. Emlékszem, meg is beszéltük – nagyon röviden! –, hogy feleslegesnek érezzük a szavakat. Aztán a nagy csendekbe egyre több mondat költözött, és most le is írtuk őket. A fiatal erdélyi dramaturgok kétségeiről és örömeiről tanakodtunk.

– Miért akartál dramaturg lenni?

– Tizenkettedikben gólyabált szerveztünk. A suliban (a Márton Áron Gimnáziumban) ez mindig fontos esemény; sőt, Csíkszeredában az összes iskola versenyzik az év legjobb gólyabáljáért. Nálunk heten voltunk, akik a szervezéssel foglalkoztunk, és a forgatókönyvet is mi találtuk ki. Azelőtt is írtam verseket, és rengeteget jártam színházba, de ez új volt. Tehát, elkezdtünk írni; próbáltunk; rendeztünk; jelmezeket, díszletet készítettünk; a végén pedig játszottunk is. Azt hiszem, ekkor döntöttem el, hogy 'na, jó, én akkor színházzal szeretnék foglalkozni'.

– És elmentél Kolozsvárra, a BBTE színháztudomány szakára. Az egyetemen mit tanítottak arról, hogy mi is a dramaturg?

– Nem emlékszem arra, hogy valaki konkrétan megválaszolta volna ezt a kérdést. Az elhangzott, hogy 'ennek a jelenetnek a dramaturgiája', vagy 'amikor én dramaturg voltam egy előadásban'... És jött egy sztori, amiből kezdted sejteni, hogy a dramaturg mivel is foglalkozhat. 'Volt egy szó, ami kicsengett, és kellett találni helyette egy másikat.' Ment a buszon, és eszébe jutott a megfelelő szinonima. Ilyen legendák.

Kaptunk olyan feladatot, hogy át kellett írni egy jelenetet, vagy olyat kellett írni, ami nincs benne a drámában. Én akkor egy Molière-jelenetet írtam, ami számomra jó élmény volt. Emlékszem, megdicsért a tanár. Azt viszont, hogy mitől volt jó, nem tudom. Talán a nyelvezete hasonlított a többi jelenetéhez; sikerült elérnem, hogy a szereplők „pingpongozzanak” a szavakkal. De arról, hogy pontosan mi működött benne, és mi nem, nem beszéltünk. Egymásét sem olvastuk el, pedig szerintem abból lehet tanulni, ha látod a másikat; azt, hogy nála mi jó, mi nem.

A drámaelemzés óra viszont hasznos volt. Fél éven át a *Hamlettel* foglalkoztunk. Megérezhetted a szöveg ízét; hogy ott miért éppen azt a szót használják. Elkezdted megtanulni, hogy mire figyelj; elképzelted, hogy a szöveg a térben hogyan tud majd működni. Szóval, szétbontottuk a drámát, és ez valóban izgalmas volt.

- *Kiprobálhattad magad dramaturgként vagy dramaturg-asszisztensként az egyetemi évek alatt?*

- 'Ti itt nem dramaturgnak tanultok!' - sokszor hallottuk ezt. 'Ez nem dramaturgia, hanem teatológia.' Hiába mondtuk, hogy 'jó, de mi a dramaturgiáért jöttünk'. Nem akartunk a jövőben egy színháznál pályázatot írni, plakátot szerkeszteni, programokat szervezni, hiszen akkor mehattunk volna kulturális menedzsmentre vagy kommunikációóra.

Másodéves voltam, amikor először részt vehettem egy mesejáték próbafolyamatán. Nyolcan voltunk az évfolyamon, és csak kettőnknek volt lehetőségünk végigkövetni azt, ahogy egy előadás készül. Végre láttam, hogy a szöveg felolvasásától hogyan jutnak el a bemutatóig. Jó volt ezt megtapasztalni, az viszont frusztrált, hogy nem tudtam, mire figyeljek. A rendező néha megkérdezte, mit szólok hozzá. Nem tudtam, mit kellene mondani. Mit kell gondolni.

- *Ha elvégzi valaki a színháztudomány szakot, szerinted mennyi lehetősége van arra, hogy mégis dramaturg legyen?*

- Kevés esélyét látom annak, hogy elkezdj egy előadásban dolgozni úgy, hogy közben egy színháznál sem vagy alkalmazott az irodalmi titkárságon. Ha nem ismerkedsz folyamatosan, vagy az egyetemen nem jegyzett meg a tanárod, aki beajánl valahová, szinte esélytelen.

- *Neked sikerült dolgozni néhány előadásban.*

- Amikor felvettek a kolozsvári színházhoz, nem is gondoltam, hogy én itt valaha előadásban dolgozhatok. Szerencsénk volt, hogy Kovács Kinga (a Kolozsvári Állami Magyar Színház programigazgatója) szeretett volna egy dramaturgiai egységet indítani az irodalmi titkárságon belül. Ez azt jelenti, hogy azokban az előadásokban, ahol szükség van erre, közülünk valaki elvállalja a dramaturgi munkát. Az egyetem elvégzése után öt évvel lehettem először dramaturg-asszisztens egy előadásban (először a *Hullámtörésben*, rendező: Tom Dugdale, drama-

turg: Biró Eszter; majd a *Julius Caesarban*, rendező: Silviu Purcărete, dramaturg: Visky András). Aztán meg szövegíró és dramaturg egy következőben (*Homemade*, rendező: Vargyas Márta), amit szintén a véletlen hozott. Az addigi dramaturgi munkáim tehát mind kényszer-megoldásként adódtak. Aztán Gyergyószentmiklóson Moşu Norberttel írtunk gyerekdarabot, *Az élet fáját*; Csíkszeredában pedig *A párnaemberhez* írtam dalokat – a két utóbbi előadást Csiki Zsolt rendezte.

– *Ki dönt arról, hogy egy előadásnak te légy a dramaturgia?*

– Ha alkalmazott vagy, akkor leginkább a színház dönti el, hogy melyik előadásban fogsz dolgozni. Megkérdezik a rendezőt, hogy szüksége van-e dramaturgra, és ha igen, az irodalmi titkárságról kiválasztják azt, aki a legmegfelelőbb erre a feladatra; vagy jobb esetben azok közül, akik alkalmasak, megkérdezik, hogy ki szeretne menni. Máskor a rendező keres meg azzal, hogy szeretné-e részt venni a próbafolyamatban.

– *Kezdetben milyen nehézségekbe ütköztél a próbákon?*

– Hogy vajon mi a dolgom. Sok próba, túl sok telt el, amíg rájöttem, hogy dramaturg-asszisztensként én miben tudok segíteni. Először nem volt bátorságom megszólalni, aztán egyszer csak elkezdtem sügni (nem minden színházban van alkalmazott sűgő); és a bemutató előtt már – igaz, hogy keveset – elkezdtem a színészeknek is visszajelezni, hogy nem érthető egy mondat, vagy rossz helyre teszik a hangsúlyt.

Ha kezdő dramaturg vagy, ezt a szakmát valahogy segítség nélkül kell felfedezned. Nem gondolom, hogy mindenre van tuti megoldás, de vannak problémák, amelyekre igenis léteznek receptek, és azokat lehetne használni. De többnyire nincs melletted egy tapasztalt dramaturg, minden buktatón át kell esned, és csak utána kezded megtalálni a saját módszereidet. Ezek a bukdácsolások pedig élesben mennek. Legtöbbször nincs idő végiggondolni egy adott kérdést, és több megoldást ajánlani, hanem egyet javasolhatsz, a színésznek pedig azzal az egy, gyors ajánlattal kell kezdenie valamit. Ha elrontasz valamit, nincs lehetőség kijavítani – meg kell várnod a következő előadás próbafolyamatát, ahol legtöbbször teljesen új a csapat, és más nehézségek adódnak. Ami előző alkalommal működött, az ott lehet, hogy már nem fog.

- *Az eddigi tapasztalataid alapján mit tartasz a legfontosabbnak a dramaturg munkájában?*

- Azt, hogy minden próbafolyamatba bizalommal kell belemenni. Tökmindegy, hogy jól vagy rosszul sikerült munkából jöttünk éppen ki. Persze, minden színésznek vannak berögződései, rigolyái, de arra kellene törekednünk, hogy ezeket feloldjuk. Dramaturgként nem mondhatom azt, hogy 'megint azt fogja csinálni, nem is szólok neki, semmi értelme'. Eldöntöttem, hogy soha nem jósolom meg a forgatókönyvet, azt, hogy ki hogy fog játszani, hogy fogja mondani a szöveget.

Szeretném, ha mindig az előadás lenne a legfontosabb, és nem a saját érdekem. Ne azért mondjak valamit próbán, mert az jó poén. Ne azért szólaljak meg, hogy szimpatikus legyek, vagy ne utáljanak. Ha észreveszek valamit, ne féljek attól, hogy butaságot gondolok. Legyen bátorságom felvállalni, hogy nem tudom, mi, de valami nem jó, nézzük meg, keressünk egy megoldást. Annak, hogy lapítunk, semmi értelme. Az nem lehet cél, hogy nehogya kiderüljön, valamit nem tudunk. Persze, ha így dolgozunk, valószínű, hogy védtelenebbek leszünk.

- *Mert le kell bontanunk a magunk köré épített bástyákat, és ettől sebezhetővé válhatunk. Talán azért sincs jogod legyinteni, mert dramaturgként az a feladatod, hogy az előadás és benne a színész egyre jobb legyen.*

- Ugyanakkor ez fordítva is érvényes: én is hibázom dramaturgként, nekem is szükségem van a visszajelzésekre és az új lehetőségekre.

- *Milyennek képzelted el a próbákat azelőtt, mielőtt előadáson dolgoztál volna?*

- Azt képzeltem, hogy a próbafolyamat közös pulzálás, közösen szuszogtok benne. Néha rázkódik, de mégis ki tud alakulni egy organizmus. Azt gondoltam, hogy sokkal több bizalom és kíváncsiság van az emberekben egymás iránt. Nincs annyi, mint amennyit elképzeltem. Az emberek elengednek helyzeteket: 'na, ezt már nem lehet megoldani', vagy: 'ó, ez már így marad'. Igaz, hogy akikkel eddig próbáltam, ki voltak fáradva. Gondolom, ha normális keretek között dolgozik egy ember, ha van ideje pihenni, nagyobb benne a lendület. Azt érzem, mintha itt már mindenki túl sokat csalódott volna ahhoz, hogy elhiggye: most valami új, valami más fog történni. Amiben jól érzi magát.

- *Próbán mi a dramaturg feladata, konkrétan?*
- Van egy elképzelésem a feladatairól, de igazából fogalmam sincs. Talán attól függ, hogy a rendező, akivel dolgozol, mit szeretne. Az olvasópróbán, gondolom, ha felmerül egy kérdés, a dramaturgnak tudnia kell rá válaszolni, hiszen ő sokkal bensőségesebb viszonyban van a szöveggel, mint a színész, aki rosszabb esetben akkor olvassa először. A dramaturg itt már egészben látja a szöveget, rá tud mutatni az összefüggésekre.
- *Egy felmerülő dramaturgiai kérdésben kié az utolsó szó?*
- A rendező szokott dönteni, nem? Vagy nem sokszor tevődik fel ilyen kérdés. Az lenne az ideális, ha közösen.
- *Van olyan?*
- Nem igazán. Nem sok olyan esetet hallottam, hogy a rendező jött egy javaslattal, ami nem tetszett a dramaturgnak, megindokolta, hogy az miért nem jó, és a rendező azt mondta: 'oké, vessük el, igazad van'.
- *Megszólalhat próbán a dramaturg?*
- Ez jó kérdés. Volt, akinek a rendező azt mondta: 'te nem beszélhetsz a színészekkel, ha én nem vagyok ott'. Tehát, vannak ilyen típusú rendezők.
- *Mindig azt mondjuk, hogy van olyan típusú rendező... Miért nem mondjuk azt, hogy van olyan típusú dramaturg? Van olyan típusú rendező, aki ezt megengedi... Olyan típusú dramaturg nincs, aki megszólal?*
- Igen. Ez egyértelműen azt jelenti, hogy a dramaturgot a rendező mögé utasítjuk, és a tapasztalat is ezt igazolja. Még akkor is, ha megvan a kölcsönös tisztelet, ha értékelik egymás tudását, akkor is érezni lehet a kettejük közti hierarchiát. A színészekkel is ugyanezt csináljuk. 'Van olyan színész, akinek így kell mondani, s van, akinek úgy.'
- *Nem az van, hogy 'én így mondom'.*
- Én így mondom, és remélhetőleg célba ér.
- *Mindenkihez alkalmazkodunk.*
- És emiatt dramaturgként egyszer csak abban a helyzetben találjuk magunkat, hogy hidak vagyunk a rendező és a színészek között - ez

pedig a mi hibánk is. Felvesszük a tolmács-szerepet. Nem tudom, ez feladata-e a dramaturgnak. Lehet, hogy az, mert ha a rendező kér valamit, és azt a színész nem érti, akkor általában segítünk kibontani, újrafogalmazni. De miért nem mondja el maga a rendező, hogy hogy értette pontosan? Ha viszont tényleg ez a feladatunk, akkor miért bánt minket, hogy tolmácsolunk?

– *Mert nem a saját gondolatainkat osztjuk meg, hanem tolmácsoljuk valaki másét. Mindenkinek alámenve próbáljuk közös nevezőre hozni a többieket. Az már nem is számít, hogy mi mit gondolunk, csak éppen konfliktus ne legyen. Szeretném, ha a dramaturgoknak nem azon kellene gondolkodniuk, hogy vajon megszólalhatnak-e próbán.*

– Inkább az a lényeg, hogy az, amikor megszólalsz, hatékony-e az előadásra nézve. Néha nem.

– *Azt honnan tudod, hogy éppen nem vagy hatékony?*

– Na, ez az. Itt jön be az emberi faktor, de azt gondolom, hogy arányaiban jobb többször megszólalni, és párszor elrontani az időzítést, mint folyamatosan elhallgatni, amit gondolsz, vagy csak nagyon kevés alkalommal szólalni meg. Mindig lesz amúgy olyan, hogy utólag azt érzed, jobb lett volna ezt most nem kimondani.

– *Próbán kívül beszélhet a dramaturg a színésszel?*

– Nem tudom elképzelni azt a helyzetet, hogy jön a színész, kérdez téled valamit, és te azt mondod: 'jaj, nincs itt a rendező, nem válaszolhatok erre a kérdésre'.

– *Vagy véletlenül találkoztok a buszon.*

– *Vagy uramisten, barátok vagytok.*

– *Szükséges-e a dramaturgnak minden próbán részt vennie?*

– *Abszolút. Másképp semmi értelme.*

– *Csak hogy ez nem mindenkinek ilyen egyértelmű. A próbafolyamat első napjaiban a színészek rendszerint felteszik nekem a kérdést: 'meddig maradsz?' Mintha azt szokták volna meg, hogy a dramaturg egyszer csak eltűnik.*

– Igen, sokan azt gondolják, hogy a dramaturg az olvasópróbára előkészíti a szöveget, majd időközönként benéz próbára, hogy rendben van-e minden.

- *És ha nincs rendben?*

- Akkor beszél a rendezővel; jobb esetben a színészekkel közösen. Körülbelül ennyi. Mostanában viszont mintha nagyobb igény lenne rá, hogy a dramaturg végigkövesse a folyamatot, és ne csak időközönként nézzen be a próbára.

- *Én is azt gondolom, hogy hasznosabb, ha végig bent vagy próbán, de volt már olyan rendező, aki azt várta volna tőlem, hogy 'külső szem' legyek, és szóljak, ha valami elcsúszik. Én pedig ehhez képest ugyanannyira belegabalyodtam, mint ő; és már nem volt senki, aki kívülről nézhetett volna rá az előadásra. Nekem viszont az nem menne, hogy el-eltűnök, mert azt érezném, magára hagyom a csapatot.*

- És ha időközönként nézel rá, akkor mi történik? Haladnak egy úton, és néha jön egy kívülálló, aki felmutat egy-egy jelzőtáblát. Mert ha a dramaturg is végig bent van, akkor nincsenek az úton időközönként felbukkanó jelzőtáblák, hogy 'hú, ne jobbra menjetek, hanem balra!' Az eltávolodás, a messziről való rálátás ugyanakkor szerintem nemcsak a dramaturg, hanem a rendező feladata is.

Másrészt nem gondolom, hogy egy dramaturgnak minden típusú szövegre rá kell tudnia hangolódni. Mégiscsak az lenne a jó, ha dramaturgként találnál egy rendezőt, akivel közösen megtaláltok egy színházi nyelvet, amiben együtt fejlődtek. Így meg legtöbbször az van, hogy valakivel megtalálsz egy 'negyed' nyelvet, utána meg teljesen más típusú szöveggel kell foglalkoznod. Erről a drámairás mesterin Marosvásárhelyen sokat vitatkoztunk. Ott azt mondták, hogy először a hagyományos formákat kell megtanulni, és csak utána szabad kísérletezni, és ebben persze, van igazság. Én viszont azt éreztem, hogy nincs időm erre, és hogy azokat a hagyományos formákat nem akarom használni. Azelőtt szabadabban gondolkodtam egy drámaszövegről, mint a mesteri után. Örültségeket mertem elképzelni. Utána meg az volt, hogy 'hát, jó, de ez így nem működik'...

- *Ha repertoárszínháznál vagy állandó alkalmazásban, akkor tényleg, több színpadi nyelvet kell ismerned, de szabadúszóként legtöbbször egy-két rendezővel dolgozol – egy-két nyelvet keresgélve.*

- Gondolom, ezek különböző utak.

- *De az egyetem mire készít fel? A tanárok milyen színházi nyelveket ismernek, miket tanítanak?*

- A mesterin a kísérleti szövegeket nem tartották érvényesnek. Olyan jelenet számukra nem létezett, ami például felsorolt szavakból áll. Van, persze, amit jó megtanulni: a jelenetnek mindig legyen íve, ne akadozzon; és az is fontos, hogy egy darabon belül különböző jeleneteknek különböző ívük van. Húzd ki a felesleges szavakat. Ezekre oda kell figyelni. De amikor Halász Pétert olvasol, és elmész drámaírásra, ahol azt mondják, hogy Halász Péter nem írt drámai szövegeket, sok minden megkérdőjeleződik benned. Akkor Tadeusz Kantor színháza micsoda? Értem, hogy a *Csárdáskirálynőt* jól megírták. Vagy a *Csirkefej* is izgalmas, de az nem lehet, hogy ezeken kívül nincs semmi más.

- *A rendező mit vár el a dramaturgtól?*

- *Lelki támaszt. (nevet)*

- *És ez megterhelő?*

- Igen, mert nem dolgozod, hogy a pszichológusa vagy a barátja légy. Persze, lehettek barátok, de a jó munkaviszonynak ez nem feltétele. Attól még lehet jó a próbafolyamat, ha este nem söröztök együtt. Az ki tud meríteni, ha ő bizonytalan, és folyton támogatni kell a döntéseiben. Az általános elvárás pedig az, hogy te mindent látó szem légy. Állandóan és százszázalékosan figyelj.

- *És nemcsak megjegyezd, hogy mi történik, hanem értelmezd is.*

- *Tudd a próbabeosztást; és az sem árt, hogy több dologhoz értesz.*

- *Videót vágni, például.*

- *Sokszor érzem azt, hogy a dramaturg agya nem pihenhet, miközben időközönként mindenkinek pihen az agya.*

- *Igen, mert ha egész nap próbáltok, a színészek általában jelenetenként váltják egymást, de ti végig ott vagytok.*

- *Sokszor meg azt is gondolom, hogy a rendező és az alkotótársaid azt várják el tőled, amihez szoktatod őket. Ha minden próbán ott vagy, és egyszer valamiért nem tudsz ott lenni, akkor azt az egy alkalmat már rögtön számon kérik rajtad. Mindegy, hogy az előző dramaturg többet hiányzott, mint amennyit dolgozott.*

Ha összeraktad egyszer, hogy mely napon melyik jelenetet és hol fogjátok próbálni, az nem jelenti azt, hogy attól a ponttól kezdve annak az előadásnak a próbabeosztását neked kell elkészítened. Vagy ha előadások előtt ott vagy a szövegösszemandó próbákon, azt is megszokják – attól függetlenül, hogy az elsők azt kérdezték: 'te mit keresel itt?'

– *Mit vársz el te a rendezőtől?*

– Vegye komolyan magát, és legyen kíváncsi. Ha probléma merül fel, ne álpróbálkozásai legyenek, hanem tényleg törekedjen a megoldásra. Nem várom el, hogy azonnal kész megoldása legyen, de ha lejárt a bemutató, és a színészek még mindig nem kaptak választ a kérdéseikre, akkor önmaguknak fognak válaszokat kitalálni, hiszen a színpadi helyzeteket valahogy meg kell oldaniuk.

– *És akkor ahányan vannak, annyifélet játszanak.*

– Hogy a rendező mit szeretne, azt a csapatban mindenkinek tudnia kell. A 'vegye komolyan magát' alatt még azt is értem, hogy ha valakivel beszél, hallja meg, hogy a másik mit mond.

– *A szöveggel való munkában (kivágás, átírás) mekkora a szabadságod? Ez is a rendezőtől függ?*

– Vagy attól, hogy mennyire vannak jó érveid.

– *Jó érveid meg akkor lehetnek, ha tudsz gondolkodni a rendezői koncepción belül, nem? Amikor tudod, hogy milyen előadás készül, és az milyen szöveget kíván.*

– Igen, az lenne az ideális, ha a dramaturg és a rendező már jóval a próbafolyamat előtt elkezdené a közös munkát, az ismerkedést.

– *Mert van egy elképzelt világ, amihez néha kell szöveg, és a szöveg annak a világnak a nyelve kell hogy legyen. Ha viszont nem ismerem a világot, nem tudom létrehozni a nyelvet.*

– De látod, te is azt mondd, hogy ez a rendszer hierarchikus. Nem úgy kezdődik, hogy néhány embert – a látványtervezőt, a színészt és netán a nézőt – érdeklí valami, és közösen megálmodnak egy világot, hanem egy ember elképzeléséhez alkalmazkodik mindenki más.

– *Igen, most ezt mondtam. Miért, te egyenrangú alkotótársnak érzed magad a rendező mellett?*

- Nem.

- *És azt, ha egy rendező megbízik benned, mikor érzed?*

- Amikor meghallgatja a véleményem. Volt, hogy a próba utáni megbeszélésen kérte a rendező, mondjam el a színészeknek, amiket jegyzeteltem, még mielőtt ő bármit is mondott volna nekik. Akkor például éreztem a bizalmat, hiszen bármit mondhattam volna. Még az a jó, amikor a rendező konfrontálódik veled.

- *A színészek előtt?*

- Vagy egymás közt. Az azt jelenti, hogy érzi magát annyira biztonságban, hogy közösen hozzatok meg döntéseket. Azt gondolja, hogy van értelme a konfrontálódásnak, mert azzal előrehaladtok. Olyankor egyenrangú vitapartner vagy.

Vagy amikor mondasz valamit, és két nap múlva jön, hogy 'te, én gondolkodtam ezen, és lehet, hogy van benne valami'. Egyáltalán az, hogy veszi a fáradságot, és gondolkodik azon, hogy vajon miért érezted, hogy ott valami nem működik; és végül megtalálja rá a megoldást.

Most arról beszélünk, hogy a rendező ad egy receptet, ami alapján a többiek elkezdnek főzni. De mi van akkor, amikor te hozol paszulyt, a másik hoz hagymát, a harmadik hozza a fát, a negyedik a húst? A rendező meg azt mondja, hogy 'oké, ez az alapanyagom'... Ez azt jelentené, hogy valóban felméri, miből tud dolgozni. Ezt eddig még nem tapasztaltam.

- *Szóval mekkora a szabadságod?*

- Igen, a rendezőtől függ, és talán a színésztől is.

- *Hogy mennyire fogadja el, ha a próbafolyamat alatt változik a szöveg?*

- Igen.

- *Én minden feleslegesnek gondolt szövegrészt szeretek előre kihúzni. Így később nem fogom elvenni a színésztől azt a mondatot, hanem ha úgy érezzük, hogy mégis hiányzik onnan, visszatesszük. Ha utólag húzunk, azt néhányan nehezen viselik.*

- Mert azt érzik, hogy ők nem tudják jól használni a szöveget, és nem azt, hogy amúgy nincs szükség arra a részre. De van, aki örül: 'vedd már el ezt a mondatot, mert nincs, amit csináljak vele'.

- *A színész mit vár el a dramaturgtól?*
- Legtöbbször azt, hogy figyeljem, érthető-e a szövege, hallatszik-e. Szeretem azt is, amikor a színész kérdez. Amikor egy mondat kapcsán elkezdünk beszélgetni a játékaról; vagy arról, hogy a szereplő miért éppen azokat a szavakat használja, mi lehet emögött.
- *Tehát a dramaturgnak abban kell segítenie a színészt, hogy minél érthetőbb legyen számára a szöveg.*
- Számára, és a néző számára is. De dramaturgként nemcsak a szövegre kell figyelned, hanem arra is, hogy egy adott szituáción belül ő tisztán reagáljon, vagyis hogy a viszonyok következetesek legyenek. Az is érthető legyen, amit tesz, nemcsak amit mond.
- Néha meg azért jön hozzád a színész, mert bizonytalan a rendezőben: 'szerinted sincs ez így rendben?' Vagy a rendezőt nem tudja meggyőzni a saját igazáról; és reméli, hogy neked majd hátha sikerül.
- *Ilyenkor szerinted mi a helyes reakció?*
- Az, hogy a rendezővel közösen megbeszéljük.
- *Mit vársz el a színésztől?*
- Figyeljen próbán. Ha én kint tudom hagyni a problémáimat a próba idejére, akkor ezt tőle is elvárom. Készüljön fel – nem szeretem, amikor valaki előadás előtt nem veszi át a szöveget. Ilyenkor azt gondolom, hogy az az ember elsősorban magát nem veszi komolyan.
- *Mikor érzed egyenrangúnak magad a színésszel?*
- Ha párbeszéd van köztünk a folyamat alatt végig, jobb esetben utána is.
- *Miből érzed azt, ha a színész maga fölé helyezi a dramaturgot?*
- Abból, ha egyáltalán nem kérdőjelezi meg, amit a dramaturg mond. Amikor látom, hogy valami nem tetszik neki, vagy nem világos számára, és mégsem szól.
- *És mikor helyez maga alá?*
- Amikor nem várja meg, hogy elmondjam, amit akarok. Amikor egy kötőszó után azt válaszolja: 'igen, igen; tudom, tudom' – közben meg nem tudja, hogy mit akartam mondani. Vagy amikor előadás után

vissza akarok jelezni, és erre az a reakció, hogy kinek képzelem én magam. Nyomjam a feliratot, s hallgassak. Van nálunk, aki azt gondolja, hogy a dramaturgnak a sűgáson kívül nincs más feladata.

- *Engem nem zavar, ha sűgnom kell; de persze, jólesik, ha próba végén azt mondják: 'köszönöm, hogy sűgtál', hiszen tudják, hogy nekem ez valójában nem lenne a dolgom.*

- Igen, van a színházban az a szokás, hogy megköszönik a próbát. Ezt szeretem, mert azt jelzi, hogy megbecsüljük egymás munkáját.

- *Mi legyen a dramaturg példányában?*

- Mindent be kell írni, amit lehet. Fény- és hangjeleket, mozgást. Van, hogy dramaturgként te vezetted például a kelléklisztát. Ezek nem kötelezőek, de sok esetben hasznosak. Ha hetek után elővesztek egy jelenetet, és semmi nincs lejegyezve belőle, mindent lehet előlről kezdeni, ki kell újra találni. Ha viszont neked le van jegyezve, hogy például a színész melyik ajtón ment ki, vagy melyik mondat után volt a hangbejátszás, már van, amibe kapaszkodni.

- *A próbákon kívül milyen feladatai vannak a dramaturgnak?*

- Dolga lehet a felirat elkészítése, feliratozás az előadás alatt. A műsorfüzet kitalálása, korrektúrázása, szinopszis megírása. Annyi a feladata a dramaturgnak, amennyit vállal.

- *Egy próbafolyamat alatt naponta hány órát töltesz a színházban?*

- Fél tíztől vagy kilenctől este tízig vagyok bent. Körülbelül tizenkét órát. És ezenkívül kettőt még biztos foglalkozom az előadással. Délelőtt és délután szokott lenni próba, a kettő közti szünetben pedig nem megyek haza, hanem általában akkor is az előadáson dolgozom. Nyilván fárasztó, de én szeretem ezeket az időszakokat. Az a nehéz, amikor az irodai munkát is el kell mellette végezni, ha ugyanúgy kell ott dolgozni, mint máskor.

- *A bemutató után mi a dramaturg feladata, mikor zárul le a munkája?*

- Legtöbbször a bemutatóval véget ér a munkád. Szerencsés az, ha utána is be tudsz járni próbákra, meg tudod nézni az előadásokat, beszélgetsz a színészekkel. Ez lenne a legjobb, de nem látom, hogy

szabadúszóként például ezt hogy lehet megvalósítani, hiszen már más munkában, máshol vagy.

- *Fesztiválokon, turnékon szükség van szerinted dramaturgra?*

- Szükség lenne, mert más lesz a tér, emiatt pedig sokszor változik a mozgás, átalakulnak a helyzetek, talán az intenció is, amiből a színész a szöveget mondja. Ha bármi változik az előadásban, az minden másra változtat. Jó látni azt, amikor az előadás kikerül a megszokott közegéből, mert egyszer csak bizonyos részek elkezdnek másképp működni benne. Érdeemes végiggondolni, hogy mit lehet ebből hasznosítani, amikor az előadás visszakerül abba a közegbe, ahol megszületett.

- *Elégedett vagy azzal az összeggel, amit a dramaturgi munkádért kapsz?*

- Életemben egyszer kaptam ezért pénzt, és akkor sem reális összeget. Tehát nem igazán tudom felmérni. Nem tudom, mennyivel volnék elégedett, mert még nem voltam olyan helyzetben, hogy tárgyalhattam volna a honoráriumomról. Megmondták, hogy ennyit adnak, több nincs.

- *Szóval, több alkalommal ingyen dolgoztál.*

- Nem teljesen ingyen, de – fogalmazzunk így – vicces összegekért. Annyit adtak, amennyi jutott. És olyan is volt, igen, amikor ingyen dolgoztam.

Most azon gondolkodom, hogy lehet, a színházakban sok rossz példát láttak korábban. Jött a dramaturg, és nem csinált semmit. A dramaturgoknak valami miatt talán nincs is egy alapösszegük, mint a rendezőknek. Hogy egy kezdő vagy épp egy híres rendezőnek körülbelül mennyi a honorárium, azt általában tudjuk.

- *Egy kezdő jelmeztervező mesélte, hogy az osztályvezetőjük megmondta nekik: ezer euró alatt sehol ne vállaljanak jelmeztervezést. Nekünk ilyet senki nem mondott. Ha valaki elvállalja ötszáz lejért is a dramaturgi munkát, őt fogják hívni. De azt is kéne mérlegelni, hogy nemcsak magadért kéred a pénzt, hanem a szakmának az elismertsége is múlik ezen. Ha neked többet fizetnének, az megváltoztatná a munkához való viszonyodat?*

- Nem. Nem érzem azt, hogy ha többet fizetnének, akkor többet dolgoznék. Talán csak az változna, hogy az adott intézmény által is megbecsülve érezném magam.

- *Meg tudnál-e élni dramaturgként?*

- Erdélyben? Nem. Egyedül? Nem.

- *Hasznosnak érzed ezt a munkát?*

- Azt hiszem, igen. Sok előadásnál érzem a dramaturg hiányát. Túl hosszú a szöveg; ugyanazt elmondják többször és nem szándékosan, hanem azért, mert a szöveget úgy kapták kézhez a színészek.

- *Egy színház mivel fejezhetné ki azt, hogy a dramaturgi munkát elismeri?*

- Ha egy ismeretlen dramaturg érkezik a társulathoz, akkor legyen valaki, aki bemutatja őt az ott dolgozóknak. Ne történjen meg az, hogy a kapun nem akarnak beengedni. Az egyik színháznál egészen addig, amíg minden kapussal nem találkoztam, mindig megkérdezték, hogy hová megyek. Ilyenkor nem a kapus a hibás.

Ha újra kell nyomtatni a példányokat, akkor azt lehessen megoldani a színházban. Ne legyen ebből probléma. Legyen internet, dugasz, hosszabbító a próbateremben. Nem kérünk olvasólámpát és asztalt, de hosszabbítót igen. Az is hasznos lenne, ha nekünk is küldené az ügyelő a munkanaplót például.

- *Mennyire stresszes dramaturgnak lenni?*

- Attól függ, hogy éppen milyen csapattal dolgozol, hogyan motiválnak. Jöhet valaki, akivel egyszerűen nem tudsz közös nyelvet beszélni. Ha van is feszültség, azt amúgy általában nem a munka, hanem a körülmények váltják ki. Az rossz még, ha rövid a próbaidő. Jobb nyugodtan, hosszabb próbaidős előadásban dolgozni. Az irodai munkához képest ezt különben egyáltalán nem érzem stresszesnek. Te? - Ha a rendező nyugodt, akkor valahogy a próbákon sincs akkora feszültség. Akkor tudok dolgozni, és nem azon gondolkodom, hogy most ki mit miért mondott, és mivel van problémája.

- *A dramaturgok maguk mit tehetnének azért, hogy jobban elismerjék a munkájukat?*

- Sokkal határozottabban kellene kiállniuk magukért. Csak az a helyzet, hogy általában annál a színháznál végzel dramaturgi munkát, ahol egyébként is dolgozol más munkakörben. Tehát ismered a rendszert, és bizonyos helyzeteket már nem kérdőjelez meg. Ott bent mindenki a saját nyomorában megoldja a problémáit, ahogy tudja.

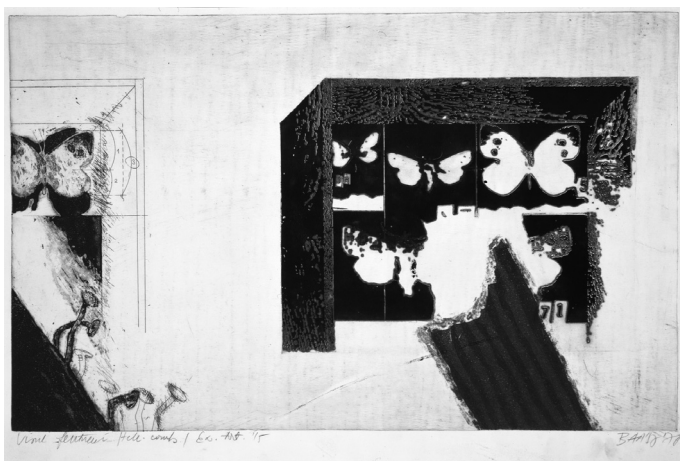
Mindenki fulladozik. A dramaturg meg örül, hogy ő is alkothat. Hálás azért, hogy tizennégy órát bent tölt a színházban.

– *Mit szeretsz leginkább ebben a munkában?*

Az első színházi fesztiválon, amelyen dolgoztam, kértek egy rövid bemutatkozást magamról. Akkor azt írtam: 'mondatokra szeretek ébredni'. (Ez Mikó András *Leginkább* című szövegének első mondata.) Ha röviden kell megfogalmazni, hogy miért szeretek dramaturgiával foglalkozni, akkor ugyanezt mondanám. A jó mondatszerkezetekért, a rendszerezésért, a keresésért, de a kiszámíthatatlanságért is, azért a meglepetésért, amikor csak úgy rád talál reggel egy mondat. Ott zúg a fejedben, hordozod magadban egész nap, aztán a helyére kerül.

Szeretem, ha sikerül meghallani, ha valami nem jól hangzik. Szeretem keresgélni, hogyan is hangzana ez valójában. Lenyűgöz, hogy egy mondatot hányféleképpen lehet mondani. És az, amikor a színészhez kerül, és együtt bekerülnek a térbe, majd melléjük kerül egy másik színész, akinek szintén van egy mondata, a végtelenségig sokszorozza a lehetőségeket. Minden hangnak, minden szünetnek tétje lesz.

Szeretem nézni, ahogy a színészek dolgoznak. Szeretem, ha azt látom, hogy valami összeér valamivel. Ha meg tud teremtődni a csend, azt jelenti, hogy a szöveg rendben van, és minden a helyére került.

Pillangók álma (vegyes technika, 1978)